

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ*Чередниченко Л. А.,**кандидат педагогічних наук,**старший викладач кафедри початкової освіти**РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет»*

Постановка проблеми. Особливої гостроти у наш час набуває полікультурність як демократична концепція та як провідна ідея світової педагогіки, що віддзеркалює розв'язання низки проблем, які є властивими співтовариству з поліетнічним складом. Приділення уваги проблемі підготовки педагога, здатного до компетентної професійної діяльності в полікультурному, а саме навчальному середовищі, виступає стратегічним напрямом модернізації вітчизняної освіти відповідно до реалій створення єдиного європейського освітнього простору.

Існуюча в системі професійної освіти гостра потреба в полікультурно компетентних фахівцях з розвинутим почуттям розуміння й поваги до інших культур, сформованими інтеркультурним менталітетом, критичним мисленням, мобільністю та гнучкістю поведінки у ситуаціях міжкультурної взаємодії, толерантним ставленням до культурних відмінностей різних народів посилюється незадовільністю традиційного освітнього процесу, що не приділяє належної уваги формуванню уявлень про різноманітність культур, формуванню культури міжетнічних відносин, розвитку самостійності й активності студентів у процесі самовиховання й саморозвитку на засадах полікультурності. Тому якість підготовки майбутніх учителів початкової ланки освіти за багатьма параметрами ще не відповідає вимогам сучасної школи.

Аналіз літературних джерел дає підстави свідчити, що, незважаючи на певну увагу до означеної проблеми та наявність результатів дослідження окремих її аспектів, питання формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів виявилися недостатньо вивченими у теорії та практиці професійної освіти, зокрема чітко не визначені етапи формування цієї компетентності. Тому дослідження у цьому напрямі є нагальним та потребує ґрунтовного вивчення.

Аналіз основних наукових досліджень і публікацій. У процесі наукового пошуку з'ясовано, що в процесі професійної підготовки сучасного вчителя до роботи в поліетнічному середовищі формується його полікультурна компетентність. Аналіз наукових праць учених показав, що дослідники визначають поняття «полікультурна компетентність» як: здатність й готовність людини до продуктивної особистісної та професійної взаємодії в багатокультурному середовищі (Л. Гончаренко, А. Сущенко та інші) [1, с. 67-68; 2]; інтегративне особистісне утворення, що ґрунтується на теоретичних знаннях про етнокультурне різноманіття світу й реалізується через уміння і навички міжкультурної взаємодії (Л. Перетяга, Н. Якса та інші) [3, с. 6; 4, с. 221]. Учені окреслюють зміст і шляхи формування такої компетентності як складової професійної компетентності педагогів, обґрунтовуючи це тим, що вчитель має вміти працювати в полікультурному освітньому просторі з учнями – представниками різних народів і культур, урахувувати в професійній діяльності їхні етнопсихологічні й етнокультурні особливості та мати розвинуті професійні якості (О. Гуренко, В. Дорохова, А. Ткачук та інші) [5, с. 8; 6; 7].

Мета статті – схарактеризувати етапи формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи й визначити можливості їх реалізації у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи ознаки полікультурної компетентності, описані дослідниками, нами сформульовано власне її визначення та виявлено її структуру. На нашу думку, полікультурна компетентність майбутнього вчителя – це інтегроване професійно-особистісне утворення, результативний компонент професійної підготовки, що обумовлює готовність майбутнього вчителя до ефективного здійснення педагогічної діяльності у багатонаціональному середовищі. Полікультурна компетентність педагога передбачає усвідомлення своїх спонукань (потреб, інтересів, прагнень, ціннісних орієнтацій) до роботи в поліетнічному середовищі та складається з набутих теоретичних знань про етнічну та культурну багатоманітність світу, сформованих умінь побудови позитивної міжкультурної взаємодії з представниками різних етнічних груп й здійснення полікультурно-орієнтованої роботи в закладах освіти, а також розвиненого комплексу значущих професійно-особистісних якостей учителя, що сприятимуть його успішній професійній реалізації у полікультурному освітньому просторі.

Аналіз педагогічної практики засвідчує, що значні утруднення у вирішенні проблем навчання і виховання у полікультурно насиченому регіоні виникають через некомпетентність учителя щодо впровадження ідей з полікультурності у навчально-виховний процес початкової школи. Причина такого становища, на нашу думку, обумовлена відсутністю цілеспрямованої системи формування полікультурної компетентності студентів спеціальності «Початкова освіта» ще у періоді їх навчання у ВНЗ. Виходячи з цього, виникає потреба у розробці, обґрунтуванні й подальшій реалізації у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи відповідних етапів, що будуть спрямовані на формування й підвищення рівня його полікультурної компетентності.

Розкриття й обґрунтування етапів формування полікультурної компетентності майбутніх учителів потребує врахування наступних наукових підходів: компетентнісного, як базового для проблеми нашого дослідження, що відображає інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури; гуманістичного, в центрі якого постає особистість людини, її формування як активного суб'єкта, який прагне до вільного вибору власного шляху, вибудовує свою діяльність на основі визнання абсолютної цінності прав людини незалежно від її національної приналежності, а також формування таких якостей особистості як: терпимість, схильність до компромісу, шанобливе ставлення до інших культур, моральних і духовних цінностей тощо; особистісно-діяльнісного, що визначає спрямованість змісту освіти на оволодіння студентами уміннями використовувати знання з полікультурності у педагогічній діяльності та навичками, що забезпечують успішність позитивної взаємодії з представниками інших етнокультурних систем; культурологічного, що базується на принципах культуровідповідності та полікультурності, де принцип культуровідповідності безпосередньо впливає на визначення та організацію процесу освіти, насичення його культурологічним змістом, використання культурних зразків, співвідношення навчальної діяльності з культурними цінностями і задачами, передбачає органічну єдність виховання з історією та культурою народу, його мовою, традиціями, а принцип полікультурності виражає домінуючу орієнтацію на різноманітність культурних цінностей і норм, їх рівноправність в освіті.

У зв'язку з визначеними підходами реалізація процесу формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, на основі нашого дослідження, має здійснюватися за наступними етапами, а саме: мотиваційно-орієнтаційним (забезпечення стійкого прагнення до набуття полікультурної компетентності майбутніми

вчителями, орієнтування у важливості й необхідності вивчення інформації з полікультурності, усвідомлення перспектив її використання в педагогічній діяльності; когнітивно-процесуальним (поглиблення знань студентів з полікультурності, відпрацювання вмінь майбутніх педагогів використовувати ці знання в педагогічній діяльності, оволодіння ними навичками позитивної міжкультурної взаємодії); результативно-корекційним (закріплення й систематизація набутих полікультурних знань і вмінь, удосконалення професійно-особистісних якостей полікультурно компетентного педагога).

Етапи формування полікультурної компетентності є взаємозалежними і передбачають чітку послідовність упровадження. Вони є умовними, оскільки складно розмежувати завершення одного етапу та початок іншого, але визначена послідовність та їх зміст дозволяє прослідкувати послідовність дій суб'єктів освітнього простору та відстежити динаміку формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової ланки освіти у процесі професійної підготовки.

Так, мотиваційно-орієнтаційний етап передбачає розвиток позитивної мотивації набуття полікультурної компетентності майбутніми вчителями, стимулювання їх до усвідомлення важливості й необхідності розгляду питань з полікультурності й орієнтування у перспективах застосування цього матеріалу в професійній діяльності. Ефективність реалізації змісту окресленого етапу можливо досягти за рахунок інтеграції полікультурної інформації у зміст фахових навчальних дисциплін, а також внесенню відповідних змін до змісту планів з виховної роботи в студентських групах, згідно яких проводяться кураторські години, з метою доповнення їх інформацією про культурну спадщину народів, акцентування уваги до змісту моральних цінностей полікультурного виховання, осмисленню їх важливості в суспільному житті безпосередньо і в процесі виховання молодших школярів зокрема.

На когнітивно-процесуальному етапі робота може бути спрямована на поглиблення полікультурних знань майбутніх учителів початкових класів, формування вмінь їх використання в професійній діяльності, оволодіння навичками позитивної міжкультурної взаємодії. Ефективність реалізації змісту цього етапу досягається за рахунок: впровадження у процес професійної підготовки додаткових спецкурсів з використанням можливостей методів інтерактивної роботи та дослідницьких; проведення лекторіїв, які допомагали б майбутнім учителям здобувати відповідні знання з полікультурної проблематики, знайомитися з національною своєрідністю народів, що проживають поруч, з характером та специфікою полікультурної роботи у початковій школі; проведення семінарсько-практичних занять в інтегрованій формі, де можуть використовуватися як дискусійні методи роботи (круглий стіл, бесіди й дискусії, форум), так і тренінгові вправи, які націлені на формування та розвиток умінь, навичок і настанов ефективного спілкування між представниками різних етнічних груп.

Результативно-корекційний етап доцільно спрямувати на закріплення та систематизацію вже набутих полікультурних знань і вмінь студентів у практичній діяльності, удосконалення на цій основі їх професійно-особистісних якостей, а також здійснення роботи щодо самовдосконалення своєї моральності і загальної культури завдяки процедурі рефлексії. Ефективність етапу досягається шляхом забезпечення практичного досвіду прояву полікультурної компетентності майбутніми вчителями початкової школи у ході організації педагогічної практики.

Крім того, на цьому етапі доцільно приділили увагу практичним заняттям з елементами тренінгу, на яких можуть використовуватися вправи, рольові ігри, де у процесі створених ситуацій міжкультурного спілкування, що характеризуються усвідомленим вибором толерантних варіантів поведінки у процесі міжкультурної взаємодії, гнучкістю, доброзичливістю у процесі спілкування та позитивною установкою на діалог з представниками різних етнічних груп, удосконалюються професійно-особистісні якості полікультурно компетентної особистості.

Специфіка розроблених етапів полягає в тому, що в їх змісті: 1) запроваджується інтегративний підхід до полікультурного збагачення світогляду студентів під час вивчення фахових навчальних дисциплін; 2) переважно використовуються можливості інтерактивних методів навчання, що реалізуються в практико-орієнтованій проєктувальній діяльності через розв'язання ситуацій продуктивної міжкультурної взаємодії і розширення спектра її тактик з опорою на співробітництво і носять характер взаємообміну спілкуванням, відносинами, діяльністю, знаннями, думками, ідеями; 3) відображається тенденція переходу від просвітницької освіти до пошукової, від репродуктивної до продуктивної (організація проблемних ситуацій, рішення нестандартних завдань, імітаційне моделювання ситуацій, аналіз студентами своєї діяльності й обговорення її процесу та результату).

Висновки. Отже, формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи можливе за рахунок впровадження у процес професійного навчання визначених етапів, що відображають мотиваційну, когнітивну і процесуальну функції підготовки освітянина до педагогічної діяльності, розкривають мету та зміст роботи з формування його полікультурної компетентності, вміщують комплекс форм, методів і засобів для успішної її реалізації на засадах компетентного, культурологічного, гуманістичного та особистісно-діяльнісного підходів. За рахунок інтеграції полікультурної інформації у зміст фахових навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу, переорієнтування мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх педагогів завдяки внесенню змін до змісту планів виховної роботи в студентських групах, упровадження в процес професійної підготовки додаткових спецкурсів, які доповнюють цикли професійно орієнтованих дисциплін та забезпечують практичний досвід прояву полікультурної компетентності студентами у ході організації педагогічної практики, можливо отримати позитивні результати у формуванні полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової ланки освіти.

Доцільним та перспективним може бути вивчення питань формування полікультурної компетентності викладачів вищих навчальних педагогічних закладів та учителів загальноосвітніх шкіл.

Резюме. У статті схарактеризовано етапи формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи й визначено можливості їх реалізації у процесі професійної підготовки. **Ключові слова:** полікультурна компетентність, етапи формування полікультурної компетентності, майбутній учитель початкової школи, професійна підготовка.

Резюме. В статье охарактеризовано этапы формирования поликультурной компетентности будущего учителя начальной школы и определены возможности их реализации в процессе профессиональной подготовки. **Ключевые слова:** поликультурная компетентность, этапы формирования поликультурной компетентности, будущий учитель начальной школы, профессиональная подготовка.

Summary. This article is dedicated to the steps of forming a multicultural competence of future teachers of primary school. The possibilities of their realization in the process of professional training are determined. **Keywords:** multicultural competence, steps of multicultural competence, future teacher of primary school, professional training.

Література

1. Гончаренко Л. А. Полікультурна освіченість педагога: теорія і практика / Л.А. Гончаренко. – Херсон: РІПО, 2009. – 136 с.

2. Сущенко А. В. Проблема професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до роботи в умовах полікультурного середовища / А.В. Сущенко // Зб. наук. праць Бердян. держ. пед. ун-ту. Сер. Пед. науки / гол. редкол. Крижко В. В. – Бердянськ, 2005. – Вип. 1. – С. 120–128.
3. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.09/ Л.Є. Перетяга. – Х., 2007. – 23 с.
4. Якса Н. В. Професійна підготовка майбутніх учителів: теорія і методика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону : монографія / Наталія Володимирівна Якса. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 568 с.
5. Гуренко О. І. Формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету в умовах поліетнічного середовища: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. І. Гуренко – Х., 2005. – 20 с.
6. Дорохова В. И. Поликультурные аспекты подготовки учителя начальных классов / В. И. Дорохова, А. А. Ткачук // Развитие личности в поликультурном образовательном пространстве: сб. материалов Междунар. конгрессу «IV Слов'янські педагогічні читання». – Черкаси, 2005. – С. 223–225.
7. Юр'єва К. Зміст і шляхи формування полікультурної компетентності педагогів / Катерина Юр'єва // Управління школою. – 2004. – № 33. – С. 10–11.